

POLITIKAI SZEMLE.

(A keletindiai kormányzás rendszere, és a se-poy-lázadás.) — A keletindiai kereskedelmi társaság, melynek a közelebbi füzetben csak alig érintettük terjeszkedéseit, Clive lord ragyogó hódításain kívül, legtöbbször a politika fegyvereivel győzedelmeskedett. A háború a tartományok megszerzésében igen gyakran a mellékszerep vitelére volt megbizva, s kevés eszközzel működött.

Az angol katona vitéz és jól fegyelmezett, s miután Európában is rendszerint sokkal számosabb ellenségen nyerte nagy diadalait, nincs miért bámuljunk, ha keleten — hol a személyes bátorságot ritkán támogatja a magasabb hadtudomány s a mechanizmus legszélsőbb tökélyéig vitt erő kifejtés — nem egyszer került elő eset, hogy egy pár ezer angol jelentékeny sereget vert szét és egész Magyarország területét túlhaladó tartományokat foglalt el.

Voltak mindazáltal idők, mikor az angol-ind hadjáratok nagyszerű jellemet öltöttek magokra. 1799-ben a hős Tip-po Saib ellen 40 ezerből álló sereg harcolt; ostrom alá fogta Seringpatámot, s rohammal vette be. 1817-ben 120 ezer angol fegyveres küzdött a marattok fejedelmeinek szövetsége ellen, kik 200 ezer katonát vezettek csatasikra. Az angolok, hogy a bátor néptörzs hadierőjének összpontosítását meggátolhassák, félév rövid folyama alatt tiz oly csatát állottak, melyek közül némelyik a waterlooinál több britt vérbe került. A pandsábi háboru szintén nagy erőfejtéssel és dicsőséggel lön folytatva.

A se-poy-lázadás elnyomása nem igényel több vért és áldozatot, mint akár Tip-po Saib, akár a marattok elleni táborozás.

S mégis minden gondolkodó fő sejtí, hogy különbség van a két eset közt, s hogy míg ama hadviseletek az ellenség leverésével bevégezödtek, most a se-poyk megveretése, söt kiirtása sem tekintethe tik többnek.

egy stadiumnál ama nagy ügyfolyamban, mely Anglia keletindiai uralmának teljes átalakulására fog vezetni.

Oly kormányzati forma, oly közkezelési rendszer, oly igazságszolgáltatás és adókvetés mellett, egészen más számú, elemű és szervezettű hadseregre van a keletindiai társulatnak szüksége, hogy háboríthatlan békében élhessen. S még a legjobban organisált hadsereg is csak a félelmet és nem az elégyültséget terjesztené, ha a kormány a fél- vagy egész függetlenségben élő indiai államok bekebelezésére törekedni ezentúl sem szünnék meg. Pedig a bekebelezés politikáját, akarja vagy nem, kénytelen lesz különböző módokkal és ürügyök alatt folytatni. Hasztalan java solna a józan okosság ellenkezőt! A hódítás annyi esábbal fog birni, annyi expedienst ígér a gyakran zavarban levő pénzügy ideiglenes rendezésére, s annyi ürügyet talál az előtérbe lépésre, hogy a meddig csak Keletindia a társulat nevében fog kormányoztatni, a kormányzók a fényes osztalékot rögtön nem ígérő és sok tökét fölemészítő belreformok helyett, az olesó gazdagodáshoz, a kiskirályok birtokainak elkobzásához fognak nyulni, mihelyt a pénztár deficitje nagy fokra hág, és hirtelen kell kincsre szert tenniük, hogy a részvényesek száját bedughassák. Híában! ténynek marad, a mit Anglia egész journalistikája sem fog soha megezáfolni, hogy kereskedelmi politikával lehet ugyan jól kormányozni, de kereskedőkkel nem. A részvénytársulatok érdekei sokkal inkább a perczhez kötvék, hogysen a kormányzat okszerű alappjává tétethessenek. Még a kényuralom is készebb fölálodni a jelen ígéreiteit a későbbi kor biztosítása végett mint az osztalék után leszködő részvényes. Még a despota is azt hiszi, hogy a kin uralkodik, az az ő népe; de a részvényes csak annyit hihet, hogy az ő jüvedelmi tárgya. Az egyik irány elvileg magasodhatik szellemivé; a másik már elvileg csak anyagi lehet. Európa egy népe nem alakíthat nemesebb kereskedelmi társulatot, mint a minő a keletindiai, s Azsia despotáinak jelesebbjei alatt mindazáltal gazdagabb és elégyültebb volt India, mint most. Pedig akkor szintén idegenek uralkodtak fölötte, szintén a nemzeti függetlenség romjaira építették államrendszeröket. S tegyük hozzá, hogy a keresztyén hit szelidítő, testvéresítő, világpolgárosító befolyása sem korlátozta a hódítók gögjét, nem enyhítette a szeretet általános elve által a legyözöttek sorsát.

Anglia uralkodása Keletindia fölött világszükséggé lön. Ha a britt hajóbohók és hadi zászlók nem döbentének vissza Azsia partjainak félvad, rabló és kalóz népeit; ha megszönnék az angol név rettenetes és tiszteletet parancsoló lemi: akkor a malaccai szorosról kezdve az indiai oceán egy részén, az Arabiai tengeren, a Persa tengeröbölber, a Vöröstengeren és Afrika keleti oldalán merész kalózoktól hemzsegue a víz, fosztogatóktól a partvidék, a kereskedés hosszas ideig elveszitené biztosságát, s Azsia belsőbb tájai Európa elől bezáratnának. Csak az utazók, a kik szemtanúi lehettek az ottani népek szokásainak, érzelmeinek és szenvedélyeinek, tudják igazán megmondani, mekkora varázst gyakorol az angol név keleten. Persiában és a mogul, meg a tatárlördák által lakott sivatagokban félnek az oroszról is; de azontul a rettegés egye-

düli tárgya, a vad indulatok kitöréseinek egyedüli felküzője: az angol nép. A németnek, francziának hírét sem igen hallották; a hollandit elfeledék már, s az északamerikai hatalom erejét csak ezentúl fogják sejtetni; de az angol név iszonyu büvületével visszatartóztatja a rabló és gyilkos karját, védi mindenütt az értéket és személyt, s mint Neptun szigonya a tengervihar fölött, uralkodik a távolabb lakó ázsiai népek kedélyén.

Épen ezért válik a sepoyk legyőzése után mellőzhetlen szükséggé, az alakítás munkájához fogni. Keletindia mostani organismusa nem fog többé elég kezességet nyújtani az angol név ázsiai tekintélyének megővésére. A míg a sepoyk hírsége példabeszéddé vált, míg a sepoyt saját nemzete ellen biztosan lehetett vezényleni, a míg az angol katonatiszt neje száraz-dajkául a sepoyt használta, míg minden angol gyermek a sepoy karján csüngött, s ez ringatta a bölcsőt, ez virasztott a hálószobában a beteg anya vagy a beteg csecsemő fölött; addig a keletindiai társulat a jelen szervezettel is elég gond nélkül, elég biztossággal kormányozhatta a nagy mogulok hajdani birodalmát; de mihelyt a hűséges sepoyból lázadó lett, mihelyt a szelid házi állat iszonyu fenevaddá alakult át, Keletindia kormánya sem maradhat többé a régi.

A koczka el van vetve; a gyökeres reform visszautasíthatlan. Ezen előző vezesse olvasóimat a következő szakaszba.

II.

Miután a gép mozgató kerekéi Londonban vannak, azokról szölok először. — Régen a kormányzás kizárólag a keletindiai részvénytársulat kezében volt, s tisztán kereskedelmi ügyként vezetett. De 1757-ben a hős Clive lord győzelmei a társulat birtokát jelentékeny országgá növelték. Ekkor Anglia a keletindiai ügyek vezetésében befolyást követelt magának, mert az angol seregek onták véreket a csatákon, s később sem valának többé nélkülözhetők. Felügyelők küldettek tehát a keletindiai kormányzók mellé, de a kik semmi visszaélést nem gátolhattak, s csak a kormányzók erélyét zsibbasztották. Ezt látván Pitt, 1784-ben fordított a dolgon, s a Keletindióba küldött felügyelők helyett a részvénytársulatnak Londonban lakó választmányát — a directoriumot — veté ministeri felügyelet alá. Így támadt a board of control, az ellenőrzési asztal, vagy érthetőn szólva a keletindiai ministerség.

Pitt főlsszabásu reformja alapján a roppant keletindiai birodalom a következő igen sajátos módon kormányoztatott:

A directorium (a részvényesek választmánya) 24 gazdag kereskedőből állott, kik közül mindenik valaha lakott Indiában, s így föl lehet tenni, hogy téltül ismerte a helyi viszonyokat.

Ezek időnkint új választás alá estek, de oly illusorius módon, hogy hivatalukat állandónak tekinthették, s legfőlebb azon viszontagságra voltak kitéve, hogy közfűlok 6 egyén egy évig pihenjen, s akkor

megint az elhagyott székbe beüljön, és mutassa, mintha kormányozna; mert valósággal a 24 férfi közül csak 3 birt némi kormányzási joggal, t. i. a legidősb director és az elnök meg az alelnök.

Tehát elvontatkozva a többiektől, képzeljük csak 3 személyből állónak a directoriumot. Már most kérdés: mit kormányoznak e férfiak? Keletindiából hozzájuk czimeztetik minden hivatalos levél, s a keletindiai hatóságokhoz ők írják a választ; de tartoznak levelezéseiket az ellenőrzési hivattal (a keletindiai ügyek ministerével) közleni, s azt válaszolni a hatóságoknak, a mit a minister rendel. Tehát tulajdonkép csak posták. Továbbá a békekötés és hadindítás joga olyformán illeti őket, hogy az ellenőrzési hivatal (a keletindiai minister) megköti nevökben a békét vagy megizeni a háborút, s aláírhatja velök az okmányt, hogy a felelősség senkinek nyakára ne varrathassék, s a világ minden törvénytudói se dönthessék el: vajjon a részvényesek vagy pedig a parlament jogában áll-e: haragudni az igazságtalan háború és a gyalázatos béke miatt? A directorium kötelessége tanácskozni a keletindiai hirodalomban életbe léptetendő reformok felől; de tanácskozmánya eredményeit csak indítványként s okadatolás nélkül terjeszti az ellenőrzési hivatal (a keletindiai minister) elé. S viszont az ellenőrzési hivatal nem bír indítványozási joggal, és így arra van kényszerítve, hogy a mások által tárgyalt s általa alig ismert javaslatokból most ezt majd azt életbeléptesse. Vége a directorium joga a keletindiai hivatalnokokat a kormányzók és a főkormányzón kívül kinevezni. S itt veszik hivatalos állásuknak hasznát a directorium tevékeny három tagjain kívül, a többiek is, kik különben csak nullák. Betuszkolják t. i. minden rokonaikat és esatlósaikat a kövér állomásokra. Egy csoport olyan úr szállítatik folyvást Keletindiába, kik közül Angliában nem sok nyert volna alkalmazást. Vannak hires kivételek, p. o. Francis, ki Julius álnév alatt irt leveleivel roppant zajt ütött, de különben izgága és fondorkodó egyén volt, s Macaulay, a köztiszteletben álló statusférfi és halhatatlan nevű író. Azonban a kivételek, bármí dicsőségesek volnának, még sehol sem tekintettek egy rossz szabály igazolására elég oknak. A keletindiai kormányzókat az ellenőrzési hivatal (keletindiai minister) jelöli ki, s a directorium választja. A főkormányzót pedig az ellenőrzési asztal nevezi ki; de a visszahívási jog a directoriumot illeti. Csakhogy e jog izgágánál égyébre nem használható, miután a keletindiai minister, ha más véleményben van, nem fog új főkormányzót nevezni, s a régi a director urak daczára csendesen ül Vilmos-várban, az ő satrapasága székhelyén.

E rövid rajzból láthatjuk, hogy az angol ministerium befolyása nem elég Keletindia helyes kormányzására, s hogy a részvényesek választmányának (directorium) befolyása nem tetemes ugyan, de mégis tökéletesen elég három célra: először, t. i. haszonvetetlen hivatalnokoknak nagy mennyiségben kinevezésére; másodsor, a pillanati nyereséget nem ígérő, de az ország fölvirágzására vezető reformok lehetőségének elzárására; harmadsor, azon sajátságos hely-

zet előidézésére, hogy az alkotmányos Angliában senki se találkozzék, a kit az indiai ügyek vezetéséért feleletre levessen vonni.

A keletindiai főkörmányzó Calcutta mellett (Vilmos-várban) a romai birodalom proconsulai vagy a persa satrapák hatalmával intézi az óriás Keletindia belügyeit. Kezét megkötni a távolság miatt lehetetlen s nem is volna tanácsos. De mit mondjon az ember arra, hogy azon régi időkben, midőn a főkörmányzó mellé Vilmos-várba ellenőrzésül felügyelő küldetett, Warren Hastings a parlament törvényszéke elé idéztették s a közvélemény által meg lön bélyegezve oly tények miatt, melyek most Dalhousie lordot dícskörrrel vonták körül és ünnepelt névvé avatták? Az ellenőrzési asztal semmi helytelent nem talált az angol védhatalom alatt élő királyok letételében és kifosztásában; míg Warren Hastingsot ezért tették ki hivatalából, ezért bélyegezte meg Burke, s emléket az angol statusférfiak és történetírók ezért moeskolják majdnem egy század óta. Ugy hiszem, Pittnek 1784-ben keresztül vitt reformja a keletindiai főkörmányzókat a nép elégületlenségének ébren tartására még képesebbekké tette, mint azelőtt voltak.

A keletindiai társaság helyzete a sepyok lázadásával tarthatatlanná vált.

És szerencséje Angliának, hogy az átalakulásra minden szükséges előkészület már meg van téve.

1813-ban a társaság kereskedelmi egyedárúsága eltöröltetett.

Az 1834-ki bill szerint már a társaság a kereskedést, mint üzletet nem gyakorolhatja; csak terményeit s gyártmányait szabad eladnia. E bill a közvéleményt engesztelte ki; de a társulat sorsára nézve csekély fontosságú. Mert a részvényesek a nép adóztatásából vonnak kövér osztalékot, s nem abban áll a példátlan anomalia, hogy a kereskedő kereskedik, hanem abban, hogy kormányoz és adót szed föl.

Az 1834-ki törvénnyel egy időben kötteték azon fontos egyezmény is, hogy a kereskedelmi társaság által szerzett minden territorium a koronának fog átadatni. Ennek fejében a korona a keletindiai államadósság biztosítását el is vállalta; továbbá biztosította a részvényeseket évenként 6 millió pengő forint kamatról, s kötelezte magát, hogy 1874-ben minden 1000 pforintos részvényt 2000 pforint készpénzzel fog beváltani.

Tehát csak 17 év kellene még, hogy elemeire oszoljék föl és létezni megszűnjék azon csodálatos társaság, mely a nagymogul trónját ledöntötte, és száz év alatt 150 milliónál több alattvalót és hűbérest szerzett.

Örököse e ragyogó múltú kalmároknak az angol korona.

Tizenhét év rövid idő a nemzetek életében, s kivált az erős testalkotású britt állam könnyen bevárhatná a véghagyományos halálát, ha nem kellene attól tartania, hogy a sepyok lázadása oly elégületlenség előhirdetője, oly mélyen érzett sérelnék jele volt, melyeken ha hamar nem segítenek azok, kiknek az ügy szívéükön fekszik, akkor Keletindia 17 év rövid forgalma alatt is terhes örökséggé válhatik, melynek birtokba

vagy sokkal több gondba és áldozatba kerül, hogy sem a fényes hagyaték az örökösnek valódi gyönyört okozhasson, s valódi gyarapodás korszakát nyissa meg.

III.

A keletind ügyekkel ismeretes statusférjak semmit sem tartottak veszélyesebbnek, mint az angol védhatalom alatt álló királyságok bekebelezését.

Érezték, hogy az angol név becstületesége van minden ilyenmü eljárásnál kockára téve; érezték, hogy a bekebelezés erő helyett gyöngülést hoz, elidegeníti a népet azon hatalomtól, mely a jogokat és hagyományokat nem tiszteli, a törvényből játékot üz, és kész kötményeket szakítani szét, a trónörökösödést fölforgatni, régi dynastiákat megszüntetni, a nemzeti kormányt elűzni, és minden szemérem nélkül bitorolni, zsarolni, lábba tapodni a törvényes viszonyokat, csak azért, hogy mulékony jövedelmi forrásokat nyithasson a kincstár számára, és a keletind birodalom területét, mely óriás nagysága miatt különben is jól alig kormányozható, új meg új tartományokkal szaporítsa. Érinték a mélyebben látó államférfiak, hogy ha a bekebelezés ismét megkezdődik, föltartóztatlanul fog tovább folyni, haladásával minden bész szenvedélyt fölkelt, s midőn már teljes érvényre jutott, oly válságokat idéz elő, melyek Anglia keletindiai uralmát megrendítik.

Wellington hercegnék az a ritka szerencse jutott osztályrészl, hogy mielőtt a pyrénéi félszigeten és a waterlooi téren nyert győzedelmei által, nevét Europa történetében hallhatatlanná tette volna, már egy másik földrészen katonai híre oly fényessé lön, hogy ragyogását hasonló érelemekkel, mint az övéi, megközelíteni többé nem is volt lehetséges. A marattok ellen folyt nagyszerű háborúnak, — a szintén vitéz Lake tábornokkal együtt — ő volt a lelke. Assyenál és Mahaulpoornál a hős Scindia és a bátor berari raja sergeit akkora csatákban verte meg, minők a Napoleonéi voltak. De miután összerontotta a marattok erejét, miután e harcziás nép bonyodalmának nevezetes része angol kezekbe jutott, visszahozadt minden további bekebelezéstől. „Országotok területe és befolyástok már is nagyobb, mondá, mint az eszközü, melyekkel védhetnétek határaitokat és érdekeiteket. A mely arányban fogtok a marattok megrövidítésével terjeszkedni, azon arányban válnak azok veszélyesebbekké. Egy csoport ember, a ki eddig nagy jövedelmeket vont, polgári hivatalokat viselt, a seregben szolgált vagy sergeket vezérlett, rögtön megfosztatik általatok kenyerétől, befolyásától s diésvágjának minden tárgyaitól, s békétlen alattvalóitokká lesz, a ki kárörömet érez szerencsétlenségeiteken, és hogy nektek árthasson, mohón ragadja meg a kínálkozó alkalmakat. Ifigyétek el, minél több földet kebelezték birodalmatokba, annál több ellenséget fogadtatok marattok közé, és a nagy terület miatt megoszlott erőtekkel annál kevésbé oltalmazhatjátok magatokat.“

T a m á s , hatalmatok alá vetnétek is, nagy kérdés volna : vajjon nyernétek-e ti általa, s nyernének-e a benszülöttek ? seregetek, miután nem volna vitéz szomszéd, a kit legyőzzön, lassanként elszoknék a fegyvelemtől s feledné harcziás szokásait; a benszülött csapatoknak pedig elég üres idejük maradna önerejük érzetére emelkedni, s más foglalatosság hiányában mestereik ellen fordulnának. Sőt ha bellázadásoktól nem is volna okotok rettegni, ha a roppant birodalom népeit féken és engedelmességben tudnátok is tartani, legyen szabad kétségbe vonnom, hogy a bekebelezett tartományok lakosai annyi javadalomban részesülhetnének-e kormánypálcázatok alatt, a mennyit a nemzeti uralom alatt élveztek ? Törvényeitek jobban védnék tüzhelyöket és személyöket; de ezen előny drágán vásároltatnék meg. Föl volna áldozva függetlenségök, nemzeti jellemök, s mind az, a mi egy népet tiszteltté teszi. A bekebelezettek háboríthatlanul szántánának, kereskednének, s folytatnák ezer nemü üzleteiket; de az anyagi élvezeken felül nem terjeszthetnék vágyaikat. Hazájok közügyeit idegenek intéznék. Ők a törvényhozásra, a polgári és katonai kormányzatra nem folyhatnának be. S lehet-e jellem emelkedettséget keresni azoknál, kik a katonai pályán századosnál, a polgárin alsó rangu ádószedőnél többre nem emelkedhetnek, s a kik legmerészebb álmaikban sem kecsegtethetik magokat azzal a büszke szerencsével, hogy hazájuknak valamivel szolgálhatnak. A keletindiai társaság régi tartományainak lakói már is a legsilányabbak Keletindia minden népfajai között, s rendre a bekebelezett királyságok nemzetei is hasonlókká fognának aljasulni. Nincs példa oly hódítványra, melyben a benszülettek annyira ki volnának zárva a kormányzatban minden résztvétől, mint náluk. A nemzeti uralkodás Keletindiában villongások és rendtelenségek közt foly; de legalább nyújt alkalmat versenyzési szellemre, a hazafi érzelmek és a jellem függetlenségének fejlesztésére, s nem esoda, ha szenvedéseivel együtt többre becslütnék, mint ama zajtalan, tompa és fásult szolgaság, mely a szellemi értékek helyett csak pénzt és állati élvezeteket ígér cserében.

— Meg vagyok győződve, írja M a l c o l m János, hogy keletind hirtokaitok belbékéje és tartóssága a védhatalmatok alatt élő nemzeti fejedelemségek jogainak lelkiismeretes óalmazásától függ. Ama hit, hogy azok a ti politikai becsületességeteknél fogva sérthetlenül élvezhetik jogaikat, azon látmány, hogy nem vagytok az önkormányzás minden mozanatainak eskütt ellenségei, nagy mértékben hat saját alattvalóitok kedélyének megnyugtatására, és sorsukkal mintegy kibékíteti. Még az is, ha a nemzeti uralkodók gyalázatosan kormányoznak, a ti malmotokra hajtja a vizet, a ti jobbágyaitokkal kedvelteti meg helyzetöket. Aztán a védelmetek alá vetett államok, jelen viszonyaik közt, ellenetek nagy és veszélyes szövetséget nem alkothatnak, míg ellenben a zendülés és fölforgatás több elemeit mintegy magokban fölolvasszjáték, lekötik, tétlenekké teszik. Bármennyire aláztattak meg általatok Keletindia királyai, bármennyire csökcent kültekintélyök és trónuk fénye: még is kétségbe vonhatatlan tény, hogy hagyományos ragaszkodással s nemzedékről nem-

zedékre szálló engedelmességgel viseltetnek irántok a nép azon osztályai, a kiknek magaviseletétől függ a béke tartóssága, vagy a zavar előidézése. Ha a tömeg látja, hogy a veletek szövetkezett királyok, nagy-lühéresek és főnökök kifosztatástól nem tartanak, barátságban élnek hatóságaitokkal, együtt harezcolnak tábornokaitokkal : akkor a magas születésűek rokonszenvében megannyi kezességet fog találni eljárásotok szelidsége iránt, megannyi reményt, hogy érdekei nem fognak általatok könnyelműen tapostatni.

— Kész-örömet vallom be, mondja Ellenborough lord, hogy soha egész seregemmel nem állottam szilárdabban, mint midőn benszültött fejedelmek vettek körül. Kormányunk egy nemzeti államrendszer élén áll, s ezen államok alattvalóinak ama meggyőződése, hogy ők Keletindia közkormányának kiegészítő részei, uralkodásunk szilárdítására lényegesen hat. A bekebelezés alkalmait nem mesterséggel előidézni, de sőt ovatosan ki kell kerülni. A benszültött fejedelmek a hindostani népesség harmada fölött uralkodnak, s nagy fontossággal bír reánk nézve, ha bizhatnak abban, hogy mi a trónöröködési jog mindenféle csavarása által nem kerestünk ürügyet birtokaik elkobzására, s nem törekszünk azon helyzetet, melyet a keletindiai államrendszerben jelenleg elfoglalnak, megtámadni.

Az általam idézett tekintélyek nézeteit oszták Metcalfe Károly, Russell Henrik, Elphinstone, Auckland lord, Napier Károly, Briggs tábornok, Melville, Shepherd és mindazon nevezetes egyéniségek, a kik mint India kormányzói vagy diadalmas csatavezérei állandó nevet szereztek magoknak a történetekben. Ők nem szertették Ázsia messze vidékein is Angliát egy álnok, kétszínű, fortélyos és zsákmányt leső politika élén látni. Jelszavuk volt : Plus nominis honor, quam tuus ensis ager. A bekebelezés ellenzői sorába tartoztak majdnem kivétel nélkül a directorium tagjai és az egész angol-indiai sajtó. Ellenben az ellenőrzési hivatal, mely a helyi viszonyok kielégítő ismeretével nem bírt, s a kormányzati rendszernél fogva minden felelősség alól föl volt oldva, a bekebelezés politikájához szított. Pártolói voltak a veszélyes iránynak oly lordok, alházi szónokok és hírlapírók, a kik a keletindiai ügyek tanulmányozását soha cézélul nem tűzték s a dilettantismus vakmerőségével ugrándoztak át azon akadályokon, a melyektől az avatottak visszadöbbsentek. Politikájok eredménye a sepoy-forradalmon kívül az a kényszerűség is, hogy Anglia többé vissza nem térhet a be nem kebelezés elméletéhez. Sodortatni fog a viszonyok hatalma, a nyert lendület ereje által, mignem Indiát egészen meghódítja, vagy — a mit Isten ne adjon! — nagy részben el fogja veszíteni. A legyőzendő nehézségek óriásiak. Keletindia területe oly roppant, hogy idegeknak által soha jól nem kormányoztathatik. Norton *) , a ki Madrasban

*) The Rebellion in India: How to prevent Another. By John Bruce Norton. 1857.

lakik és a belviszonyok részletes ismeretével bir, igen jeles munkájában megjegyzi, hogy még azon kerületekben is, a melyeket a keletindiai társaság legrégebb idő óta kormányoz, melyek birodalma középpontját teszik, az angolok száma a benszülöttekéhez képest a nevétségességig kevés. Így például Tinnevelly és Madura tartományokban, melyeknek népessége 3 millió lélek, csak száz angol lakik, odaértve a birákat, hivatalnokokat, a sepoy-ezred tisztzeit, a tüzérsapatban szolgáló angol katonákat, a gyapottermesztőket, kereskedőket és missionáriusokat. A távolibb vidékekben az aránytalanság még nagyobb. Van egy másfél millio népességű tartomány, a hol az angol elemet 3 polgári tisztviselő és a sepoy-esapat egy pár tisztje képviseli. Száz meg százezer oly hindu van, a ki megvénült, a nélkül, hogy egyetlen angol arcot látott volna, s inilliók élnek úgy, hogy alig voltak közvetlen érintkezésben a hódítókkal. A körülmények minden intőjele arra mutat, hogy a nemzeti fejdelnek, törzsfőnökök és nagy zemindárok az egyedüli közvetítők, a kik által lehetséges India temérdek népét vezetni és engedelmességben tartani.

Azonban Dalhousie lord, a kitünő talentum és roppant tekintélyű férfiú, ki Keletindiát sok külfénynyel kormányozta, másként gondolkozék. Politikája vezérelvéül tűzé a bekeblezést, s a sors ironiája úgy akarta, hogy e magánéletben becsületes férfiú, ne találjon egyetlen államra is, melyet tisztességes úton kobozhasson el. Minden tettét meg fogja bélyegezni az igazságos történetírás.

A bekeblezésre két mód van: egyik, ha nincs a kinek érvényes joga legyen a megürült trónra, másik, ha a védhatalom alatt álló király vagy kiskirály föllázadott, s országa fegyverrel hódíttatik meg.

A trónöröklés a hindu népnél a magán-birtok rendes szabályait követi. A király figyermek hiányában, vallásának világos parancsa szerint, köteles valakit ünnepi szertartások mellett adoptálni. A fiuvá fogadott épen úgy a családhoz tartozik, mintha születés által vált volna tagjává. A ki fiörökös nélkül levén, az adoptiot elmulasztja, nemesak polgárilag vétkezik, — de a bramahit szerint -- lelke üdvességét is kockáztatja, vagy legalább arra van kárhoztatva, hogy a tisztulás szigorúbb phasisai után részesüljön azon boldogságban, melyre jótettei által érdemesült.

Midőn a király természetes fiörökös vagy fiuvá fogadott magzat nélkül hal meg, trónja a legközelebbi firokora száll.

Az angolok igénybe kezdték venni, hogy az adoptionak forma szerinti végrehajtását ellenőrizhessék. Továbbá, különbséget állítottak föl a teljes fölségi joggal uralkodó királyok és a csak hűbéres fejdelnek közt, a kik elvileg valamely más király felsőségét elismerték, mint például nálunk a középkorban Burgundia a Franciaországét. Ha ezen hűbéres fejdelnek fiu- vagy adoptált örökös nélkül multak ki, a keletindiai kormányzók a trónt megürültnek, a tartományt bekeblezendőnek szerették tekinteni. Végre lábra kapott azon sajtáságos nézet is, hogy a rossz kormányzás elég ok a benszülött fejdelnek letételére és a bekeblezésre.

Ily tág eljárást kevés halandó talált volna az elkobzásokra nézve olyannak, mely ki nem elégíthetett volna egy Verrest is, a ki, Cicero szónoklataiból itélve, a szövetséges fejedelmek sanyargatásának mesteriségét alaposan értette. Azonban Dalhousie lord ezen korlátokat is igen szorosoknak állítá. Vannak bekelezései, melyeknek okát senki sem találná ki, ha saját maga nem írta volna meg.

Csak néhányat hozok föl tájékozás végett.

Sattarát a következő két okból csatolá a Keletindiai birodalomhoz: mert, először: a Keletindiai-társaság biztosította ugyan a sattarai királyság önállóságát, de ez akkor történt, midőn a marattok, kik a sattarai trón iránt nagy kegyelettel viseltettek, erősek voltak és tőlök félni lehetett, most azonban nincs miért tőlök félni; másodszor, mert a sattarai király igen jól kormányoz ugyan, de ha rosszul akarna kormányozni, a rendszer nem gátolná e czélja kivitelében.

Nagporét azért keblezte be, mert — mint írja — ezen országban sok gyapotot lehet termesztetni, a mi az angol gyáripart előmozdítja. A nagporei király családjának ékszerei is lefoglaltattak s Calcuttában elárvereztettek. Hogy ez minő manufacturái érdeket mozdított elő, azt Dalhousie lord nem említi.

Lássuk már Karnatik bekelezésének történetét.

A karnatiki kiskirály — nábob — maradék nélkül halt meg, s trónja, a mohammedan törvények szerint, apai nagybátyját Azem Jah herceget illette. A directorium hivatalos okmányban szintén őt vallá trónörökösnek. De Dalhousie lord Karnatik trónját megürültnek nyilatkozatá ki, három okból: mert, először, azon kötésben, mely Karnatikat, mint királyságot elismerte, nincs megemlítve, hogy az akkor uralkodó felség csak a saját személyére nézve király-e, vagy pedig maradékaira és utódjaira nézve is; mert, másodszor, a meghalt uralkodónak nincs fia; mert, harmadszor, a boldogult király rosszul kormányzott. (Ez ugyan nem volna ok a bekelezésre, minthogy Azem Jahnak kellett volna előbb trónra lépni és rosszul kormányozni, hogy Dalhousie lord ürügyet kapjon a bekelezésre, azonban Norton, kinek munkájából vontam ki a nemes lord indokait, azt állítja, hogy ő személyesen ismerte a boldogult királyt, s oly fiatal urnak találta, a ki megitta ugyan a pezsgőt s voltak szerelmi kalandjai, de elég tisztességesen kormányzott.

Tanjore bekelezése még eredetibb. Világos kötmények szerint t. i. ott a következősi jog a király mindkét nemű örökösére és utódaira volt kiterjesztve. Dalhousie lord azonban üresnek nyilatkozatá ki a trónt, mert a megholt királynak nincs se fia, se firkona. Vala pedig e királynak két leánya, és egyik özvegyétől egy fia is. De ezt ő lordsága makacsul ignorálta. A király-kisasszonyoknak még az a fatumok is volt, hogy biztosok küldettek hozzájuk, a kik a kincstár számára minden ékszert elkoboztak.

Az oudei királyság bekelezésének történetét a Budapesti szemle

közelebbi füzetében már említettem, s felesleges volna az elmondottakat ismétlni.

Ennyiből is látható, hogy Dalhousie lord azok közé tartozék, kik a politikának a morált könnyen föláldozzák, s bár saját zsebükre nem dugják az igazságtalanul szerzett pénzt, hazájukat a „lucr i bonus o d o r“ elve szerint akarják boldogítani.

A figyelmesb angolok a sepoyk kitörése előtt jó darab idővel kezdék észrevenni, hogy bizonyos sötét és barátságtalan szellem mutatkozik a benszülöttek közt.

Nyugtalansági kórjelek nem tűntek föl sehol, az angol nem gyilkoltatott meg orozva, nem raboltaték ki bandák által, s az ezredekben a szökés oly ritka volt, mint régen, de a szivességnek semmi nyoma többé, színléssé vált a nyájasság, s a ki nem vonult vissza a hódítók társasköréből, tolakodó modora és szokatlanul fényes vendégségei által gyaníthatatá, hogy valami forr kedélyében, a mit takarni kell, s hogy valami czél lebeg szeme előtt, melytől a figyelmet el akarja vonni. Ilyen modora volt Nana Sahibnak, azon szörnyetegnek is, ki nemcsak a kegyetlenség, de a tettetés és árulás példányképe. Nana Sahib a maratkok évdíjazott peishwahjának *) egyik fogadott fia volt. A peishwa 1851-ben meghalt, s az angolok Nana Sahibtól elvonták az évdíjt — mintegy 800 ezer pengőt — azt állítván, hogy a boldogult királyt csak személyileg illette. Nana Sahib pedig követelése a nyugdíj, mert törvényes örököse a boldogult királynak, s mert az angolok e pénzen a királyságot expropriálták a családtól, és ennél fogva a fizetést meg sem tagadhatják mindaddig, míg a királyságot magoknál tartják. Nana Sahibnak követelése, melytől elmozdíták, jogos volt; mi azonban aljas jellemének és égbekiáltó vérengzéseinek méntségéül nem szolgálhat. E vadállat, elvesztett pöre után, Bhitoorban, közel Cawnporehoz, folyvást nagy vadászatokat, nagy-lakomákat tartott, s a vendéglátó házi úr asztalához oly otthonosan ült le pezsgőzni minden angol, mintha saját házánál volna. Hűsége iránt akkora volt a bizodalom, hogy midőn Cawnporeban a lázadás kiütött, a hatóság segédet tőle kért, tőle kölcsönzött elefántokat a kincstár biztos helyre vitelére s népet a raktárak őrzése végett. Nem gyaníták, hogy a fölkelőserég főnökével értekeznek a fölkelés elnyomása eszközeiről, s hogy e szelidnek látszó férfiút tigrissé tette a boszú.

Általában a keletintársaság rendőrei — t. i. az adószedők — se a mostani forradalmat nem sejték, se semmi fontos dologról, a mi a hindu népesség körében foly, értesülve nem lehetnek. Mert többnyire pályakezdő, fiatal diurnistákból állanak, a kik subalternusaiktól — s ezek mindnyájan benszülöttek — néha 50 vagy 60 németmérföldre laknak. Miután pedig az alsóbb tisztviselők nemcsak angolul általában de — gyér kivétellel, hazai nyelvkön sem tudnak írni, önként érthető, hogy a ke-

*) A peishwah a maratkok királyának oly helytartója volt, a ki a birodalmat örökösödési joggal kormányozta ugyan, de a király nevében, s a kinek azonkívül saját tartománya is vala, a mely fölött sajátnevüleg uralkodott.

letindiai társaság kormánya a fenyegető veszélyről legutóljára nyer saját rendőrsége által fölvilágosítást.

Igy volt a jelen esetben is.

A bekeblezés által jogaiktól, jövedelmeiktől és a befolyástól megfosztott hindu és mohammedán királyok, fejedelmek, nagy hűbérnökök, néptörzs főnökei, ministerek, udvaroncok, kegyenczek, s a magasabb várnák azon egyénei, kik a nemzeti függetlenség elvesztését fájalták, a sepoy-ezredek hangulatának ingerlésére kezdettek hatni, és ez négy okból vált részökről könnyű föladattá.

Először, az angol, aristocrata érzelmű nép levén, szerette, ha a sepoyk közül minél több a felsőbb osztályokhoz tartozik. S bár kapitányi rangnál fölebb nem nyitott előléptetést, büszke volt arra, hogy a sepoy közlegényeknek is nagy része, mohammedán híres családok vagyontalan utódaiból, aztán brahminokból és ksatrijából — a lovagrendből — telik ki. Főleg a bengáli kormányzóság és az agrai alkormányzóság serege tömve volt ily főrangú egyéniségekkel. Másodszor, a sepoyt az angol eleinte igen kényeztette, s megengedé, hogy az őrhelyeken is levessék egyenruháikat és a fűben heverészszenek; de utóbb állomásait szüntelen cserélte, s roppant utakat tétetett velök, mi a sepoyknak a hagyományos kényeztetés után, roszul esett. Harmadszor, az angol katonaság zsoldja a közelebbi években tetemesen fölebb emeltetett; de a sepoyké a régi maradt, a mi nálok szintén roszt vért csinált. Negyedszer, szokásba jött, hogy a sepoy, ha egy darabig fegyverben volt, húzamosabb ideig haza bocsátatott s úgy hivaték ismét ezredéhez vissza.

Ha tehát fontolóra vesszük, hogy a sepoyk közelebbi és távolabbi rokonsága a bekeblezések által érzéseiben és érdekeiben mélyen volt sértve, természetesnek találjuk azok állítását, kik bizonyos nézet-közöséget köztök és családjaik közt eleve is föltesznek. A sepoy gyakran fordulván otthon meg, a békétlenségnek új meg új elemeit szívtá keblébe, s minthogy mint katona szintén hajlandó volt elégtelenségre, nem vala néhez őt lázadásra ingerelni.

Egy tekintélyes keletindiai angol, Indophilus álnév alatt közzétett munkájában erős érvekkel bizonyítja be, hogy a sepoy-lázadás valódi oka a szinpad mögötti föbb rendezők részéről főleg politikai jellemű.

A „Crisis in India“ szerzője, ki 32 évet töltött Keletindióban és sok tapasztalást gyűjthetett, ugyanezt világosan kijelenti. Szerinte az általános érzület határozottan angolelles. A hindu földbirtokosok nagy része megrémülvén Dalhousie lord irgalmatlan bekeblezési rendszerén, elfeledé a mohammedánok elleni gyűlöletét, s örömet támogatná még a mogul trónkövetelőt is, csakhogy megszabadulhasson a koldusbotrajtás félelmétől.

A „Dacoitee in Excelsis; or the Spoliation of Oude“ című könyv tüzetesen tárgyalja az oudei kérdést, s ezáfolhatatlanul bebizonyítja, hogy a bekeblezés szoros összeköttetésben áll a jelen indiai eseményekkel. A keletindiai igazgatóság, írja a szerző, mi-

dön 1855-dik év végén Oude (Audi) bekebelezését jelenté, azzal dicsekedett, hogy 5 millió lakossal bíró terület egyetlen véresep kiontása és minden zúgolódás nélkül jutott az angol királynő uralma alá. De e pompás hangzatu phrasis daczára, senki se kételkedhetik többé józan észszel arról, hogy épen Audi bekebelezése perczében egész Bengálban oly erős elégületlenség uralkodott, hogy a lángbaborulásra még csak egy szikrúra volt szükség. Minő érzülettel fogadták az indiai benszülöttek ezen esemény híret, kitünik az angolokkal legbensőbb szövetségben élő és kétségtelen hűségü fejdelmek és törzsfőnökök nyíltan kifejezett aggodalmaiból és elégületlenségéből. Ezt tanusítja az is, hogy a bekebelezés után néhány hónap alatt teljes és rendszeres lázadás szervezetett. De mindek fölött legjelentékenyebb bizonyosságul szolgál azon tény, hogy a mozgalomban főszerepet vivő sepyok többsége oudei származásu.

Nem akarván idézetekkel untatni olvasóimat, csak azt jegyzem még meg, hogy az első katonai lázadástól kezdve, mely april 3-kán Barrackporéban ütött ki, a legközelebbi sepyo-mozgalmakig, a forradalom vagy a Dalhousie lord kormányzása alatt bekebelezett államokban dühöngött egész erővel, vagy pedig oly helyeken, hol a helyőrség nagyobb részét a bekebelezett tartományokból származott sepyok tevék. S ha az angolokhoz szító marattok törzsei közt is a békétlenségnek — bár elnyomott — jelei közelebből mutatkoztak, jusson eszünkbe, hogy az 1848-ban bekebelezett Sattara egykor a marattok királyának székvárosa volt, s hogy a peishwah tartományai szintén a marattok birtókhöz tartoztak.

Szándékomtól távol volt annak hebizonyítása, mintha a sepyo-lázadás tisztán csak nemzeti irányu volna, és a bekebelezésben lelné egyetlen kútfjét.

Másodrendű, sőt tisztán helyi sérelmek is hatottak a kedélyek fölizgatására. S vannak e borzasztó kitérésnek nemtelen, bárgyú, babonás és föltétlen utálatraméltó okai is, melyek a nevetségességig groteskek és vérfagyalalók egyszersmind. De az igazság érdekében kénytelenek vagyunk bevallani, hogy ezek a keletindiai bonyodalomban csak melléktényezők voltak, s némelyek — mint a disznózsírral kent töltönyök kérdése — nem is egyéb volt pusztá ürügynél.

Említsünk néhányat a forradalmi szellem kisebb tényezőiből is.

A radzspatok — a kishirtoku nemeshez hasonló helyzetiek — az adót elviselhetlennek találták s ezért barátjai voltak minden zavarnak. Kimutattam, hogy Akbar, a híres mogul császár alatt, a mostaninál négyszerte több adót panasz nélkül hordott India; mert roppant víztartói és földöntözési rendszere mindenüvé bőséget árasztott. Angliának is az adóemelés ezen utjára kell lépni, hogy a nép se szegényedjék el, a kincstár is gazdag legyen. Indiának nagyobb szüksége van víztartókra, mint a tervezett vasutakra.

A parlamentben erős indignatiót költött az a vád, hogy az adószedők a hátrálékok filhajtására és adóbevallások végett, a torturát nemegyszer használják. Ez, bármily gyalázatos dolog, ezentúl is divatozni

fog. Mert a főbb adószedőktől, kik angolok, oly messze laknak a benszültt alsóbb adószedők s velök oly kevés érintkezésben állanak, hogy a komolyabb ellenőrzés lehetetlen. Ha minden, Keletindiában élő angol férfi adószedővé szegődnek be, még akkor sem volna elégséges e feladatra, kivált ha meggondoljuk, hogy csak a hindu a sanskrit nyelv 16 dialectusát beszéli, s a mohamedánok egy része pedig csak arabul, más része csak perzsául tud, és vannak turkomán nyelven beszélők is.

Figyelmet érdemel a birtokos osztály azon sérelme is, melyet a „Budapesti Szemle“ közelebbi füzetében említettem, hogy az új adórendszer behozatalakor az angolok tudatlanságból a nagymogul adószedőit földbirtokosoknak tekintették s ez által a valódi földbirtokosok közül sokan földönfutókká lettek. Oly sérelem ez, melyet már késő orvosolni.

Most áttérek azon okaira az elégtelenségnek, melyek az angol nemzet humanitását hirdetik.

A nagymogulok megfiltották a braminoknak, hogy az özvegyet akarata ellenére ne égessék meg a férj máglyáján; az angolok ennél többre mentek, s a nő megégetését minden esetben gyilkosságnak tekintik. A rajongóbb braminok ebben vallássérelmet találnak.

Az angolok általában mindazon kivégzéseket, melyek a hindu hit-és népszokás szerint szabadok, az angol törvények szigorával sujtják.

Egy, bár csekély számú felekezetet, kik istennőjöknek a kirablott utasok vérével áldoztak, tövestől, gyökerestől kiirtott az angol.

E szabályok együtt véve sem gerjesztettek figyelmenreméltó ingerültséget; de a gyermek-gyilkosság elleni intézkedések visszahatása már a forradalom észrevehető tényezőjeként mutatkozik. Pedig mindazon nemes czélok közt, mikre a keletindiai kormány számtalan nehézségen át fáradhatlanul törekedett, egy sem volt, a melyért mélyebb hálát érdemelne; mert legterjedtebb bünt nyomott el, legtöbb ártatlan életet mentett meg. Duncan Jonathán a benaresi adószedőség kerületében fedezte fel először e bünt. 1789-ben, midőn a barbar szokás világgosságra jött, a keletindiai társaság keze nem nyult oly messze, mint most; kénytelen volt tehát a rábeszélés eszközeivel hatni az iszonyu bűn ellen, és szabályai csak később válhattak szigoruakká. A gyermekgyilkosság főbb oka a szegénységgel párosult gögben feküdt. A radzspútok t. i. nem szeretik leányaikat alsóbb rangu egyénekhez adni nőül, s gyermekeik lakadalmát oly pazar fényüzéssel ülik meg, mely, ha többször kerül elő, okvetlenül koldusbotra juttatja őket. Lantosaik, dalnokaik kincszomját ki kell elégitniök, s az ajándék-kérőnek soha sem szabad a lovagiasságról sokat tartó radzsput ajtójától üres kézzel távozni. Szóval a radzsput készebb leányokat épen nem, hanem csak fiu-gyermekeket nevelni, hogysem félvagyona elköltésével vásároljon meg egy alsóbb rangu vőt, vagy pedig kénytelen legyen a lantosok és dalnokok gúnnyait s átkait hallani. A leány-csecsemők megölése tehát oly divattá vált, mely épen a gög miatt — mert a szegénység bevallása volt — titkon üzetett ugyan; de majd minden radzspút házában meg-

gyéritette, sőt többhelyt egészen kiirtá a nő-sarjadékot. Az angolok büntetést alkalmaztak ezen kór gyógyszeréül; de, hogy célt érhessenek, a titkos kémkedést kellett igénybe venniök, mi aztán oly radzspatoknál is, a kik a gyilkosságot kárhoztatták, ingerültséget okozott. Továbbá a kormány ismervén a bűn kütféjét t. i. a fényűzést és gögöt igen helyes felfogással költség-korlátozó törvényeket léptetett életbe; de a mi viszont a család házi ügyeibe avatkozást tette szükségessé, még pedig oly kormány részéről, melynek hivatalnokai semmiféle ellenőrzésre elég számmal nem voltak, s a mely ismét a titkos kémkedéshez kényszerült nyulni. A radzspatok 1853-ban nagy meetinget tartottak Ammidtszirben s kárhoztatták a gyermek-gyilkosságot, s a házassági kiadások oly megszorítása iránt egyeztek meg egymással, mely a kérdéses bünt szintoly célalanná tenné, mint a minő gyűlöletesnek maguk is elismerték; de az a m m i d t s z i r i szónoklatok daczára elvitathatlan ténynek marad, hogy a sepoylázadás kiütésekor épen ott tanusított a nép legnagyobb rokonszenvet a pártütés iránt, a hol az angolok legnagyobb erőfeszítéssel igyekeztek a gyermek-gyilkosságot megszüntetni, t. i. az agrai és benaresi adószedőség kerületeiben.

Végül, rint a forradalom mellékes okát, azt is említeni szokták az angol írók, hogy a hinduk, mint növénytaplálékkal élő nép, s mint a lélekvándorlás hívői, a hódítók hűvesésében megbotránkoznak, s főleg a szentnek tartott tehén mászárszékre vitelét iszonynyal tekintik. Hogy ezen botránykozás a lázadásra erős tényező nem lehetett, onnan gondolom, mert a sepoyk 1876 végéig mindig hű katonái voltak az angolnak, noha ezek csak annyi húst ettek, mint most. Aztán a mohammedán hódítók szintén szerették a tehénhúst, s mégis 8 száz éves uralkodásuk alatt, számtalan lázadás közül egyik sem támadt a szent tehének ügye miatt.

KEMÉNY ZSIGMOND.